

University of Groningen

Een beurs voor de verdeling van arbeidsplaatsen

Kuipers, Theo A.F.

Published in:
Filosofie & Praktijk, vol. 6 (4), 205-211

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1985

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Kuipers, T. A. F. (1985). Een beurs voor de verdeling van arbeidsplaatsen. *Filosofie & Praktijk*, vol. 6 (4), 205-211, 6(4), 205-211.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

EEN BEURS VOOR DE VERDELING VAN ARBEIDSPLAATSEN

Een doodgezwegen gedachtenexperiment

Theo A.F. Kuipers*

In de meeste voorstellen voor een eerlijke herverdeling van de beschikbare (betaalde) banen wordt geen rekening gehouden met het feit dat niet iedereen even graag een baan wil. Dit is bij uitstek het geval in het voorstel tot algehele arbeidstijdverkorting van Marcel van Dam: iedereen wordt geacht een baan te willen en dus krijgt iedereen een beperkte, maar gelijke hoeveelheid van het schaars geworden goed arbeidstijd. Zoals bekend, is dit standpunt ook overgenomen in de interne PvdA-nota 'Om een werk-bare toekomst' van Van Kemenade c.s.

Twee jaar geleden lanceerde de Tilburgse econoom-filosoof dr. Bert Hamminga in het *Maandschrift Economie* ('Opstaan voor iemand misstaat niemand', ME, jrg. 47, 1983, pp. 395-405) een plan waarin de verschillen in de mate waarin mensen loonarbeid willen verrichten juist de grondslag vormen van een te organiseren beurs voor de verdeling van arbeidsplaatsen. Tot nu toe heeft dit voorstel weinig aandacht gekregen, hetgeen mijns inziens een overtuigende illustratie vormt van het algemene verschijnsel dat ideeën die gangbare denkkaders fundamenteel doorbreken moeilijk aanslaan, vooral bij diegenen die het meest vertrouwd zijn met de gangbare opvattingen, in dit geval de economen. Hamminga's voorstel verdient, ontdaan van economisch jargon, dan ook een nieuwe kans voor een breder publiek.

Alvorens het voorstel te schetsen zij benadrukt dat Hamminga niet de pretentie heeft een volledig uitgewerkt plan te hebben gepresenteerd; daartoe zou het op zijn minst nodig zijn eerst een brede studiecommissie aan het werk te zetten. Het gaat er Hamminga primair om een perspectief te bieden waarin allerlei vanzelfsprekendheden doorbroken worden, het gaat vooralsnog om een gedachtenexperiment.

Arbeidsbonnen

Het voorstel laat zich het best in twee fasen beschrijven: eerst alleen in termen van 'voltijdse' arbeidsplaatsen, van bijvoorbeeld 40 uur per week, waarna in tweede instantie deeltijdarbeid wordt ingebracht. Hamminga begint de eerste fase van het gedachtenexperiment als volgt: "Denkt u zich eerst een land met 4 miljoen arbeidsplaatsen..., en met een totaal arbeidsaanbod van 5 miljoen (personen)...". Om een arbeidsplaats te kunnen bezetten is het niet alleen nodig de voorkeur te verkrijgen boven de andere sollicitanten. Men moet tevens vijf arbeidsbonnen

inleveren bij een overheidsinstantie, hierna te noemen de (Nederlandsche) **Arbeidsbank**. Van deze bank heeft men van te voren gratis vier bonnen gekregen, op grond van het feit dat men geboekt stond als één van de vijf miljoen 'arbeidsgeschikten'. De ontbrekende vijfde bon zal men op de door de Arbeidsbank georganiseerde bonnenbeurs moeten kopen en wel van die arbeidsgeschikten die al hun vier bonnen willen verkopen en dus bereid zijn van een arbeidsplaats af te zien en te leven van de opbrengst van vier bonnen. Degenen die een arbeidsplaats bezetten moeten leven van het inkomen dat hoort bij die baan minus de prijs van een vijfde bon.

De bonnenbeurs wordt volkomen open gezet, iedere bon is voor iedere arbeidsplaats geschikt. Het gevolg is dat er één algemene prijs voor bonnen ontstaat. In het verlengde hiervan volgt tevens, onder vrij algemene condities, dat alle bonnen 'opraken', want niemand heeft enig belang bij het blijven zitten met een onverkochte of ongebruikte bon. De keerzijde hiervan is dat alle 4 miljoen arbeidsplaatsen bezet worden (5 miljoen maal 4 bonnen = 4 miljoen maal 5 bonnen), uiteraard door 4 miljoen mensen, terwijl de overige 1 miljoen mensen geen baan hebben. Aangezien er één bonprijs is, krijgen alle arbeidsgeschikten zonder baan hetzelfde inkomen, namelijk vier maal de prijs van een bon, het zogenaamde **boninkomen**. Het inkomen van degenen die wel een baan hebben is gelijk aan het inkomen dat hoort bij hun specifieke baan, minus de prijs van één bon, het zogenaamde **gereduceerde baaninkomen**. Wat mensen dus hebben moeten afwegen is: geen baan, tegen het op de beurs geldend boninkomen versus een baan die men krijgen kan, tegen het daarbijhorende gereduceerde baaninkomen.

Omdat de cruciale grootheden in de tijd veranderen zal het systeem periodiek, zeg ieder jaar, moeten worden bijgesteld. Voorafgaande aan elk jaar wordt door de Arbeidsbank een schatting gemaakt van het aantal te bezetten arbeidsplaatsen, zeg n miljoen, en van het aantal arbeidsgeschikten, zeg $n + m$ miljoen. Al deze $n + m$ miljoen arbeidsgeschikten krijgen ieder n bonnen, en er zijn dat jaar $n + m$ bonnen nodig om één arbeidsplaats te kunnen bezetten.

Indien er ongeveer evenveel arbeidsplaatsen zijn als arbeidsgeschikten, dus als $m = 0$, dan is er voor iedereen een arbeidsplaats en heeft iedereen daarvoor voldoende bonnen: het gevolg is dat bonnen niets waard zijn op de beurs, zodat de beurs stil komt te liggen, en dat iedere arbeidsgeschikte voor een eigen inkomen een baan moet verwerven, die dan echter ook in beginsel beschikbaar is. Uiteraard geldt dit alles in versterkte mate als er meer arbeidsplaatsen dan arbeidsgeschikten zijn, dat wil zeggen bij een krappe arbeidsmarkt.

Het bonnensysteem is dan ook alleen werkzaam in de situatie waarvoor het ontworpen is: als er meer arbeidsgeschikten zijn dan arbeidsplaatsen, dus als m groter is dan 0. Precies in die situatie zal er een serieuze bonnenhandel op gang komen. Als er dan relatief veel mensen zijn die graag een baan willen dan zal dit de bonprijs opvoeren, waar degenen die niet zo nodig een baan

hoeven van profiteren. Als er daarentegen weinig animo is voor banen worden er veel bonnen aangeboden, zodat de prijs daarvan erg laag wordt. Hierdoor wordt het extra aantrekkelijk voor de mensen die wel graag een baan willen, om daadwerkelijk een baan te zoeken. Hoe de verhoudingen ook precies liggen, in principe zullen alle bonnen opraken en alle banen worden bezet als we even afzien van banen die qua werk en beloning zo onaantrekkelijk zijn dat er geen belangstellenden voor zijn.

Andere moraal

Vooronderstelling in het hele systeem is uiteraard dat alle mensen (inclusief niet-arbeidsgeschikten) uiteindelijk moeten en kunnen leven van het geld dat verdiend wordt met betaalde arbeid in het kader van de beschikbare arbeidsplaatsen. Dat is in onze werkelijkheid echter ook zo. Het verschil is de geheel andere manier waarop de beschikbare arbeidsplaatsen en het daarbij behorende totaalbedrag verdeeld worden en de geheel andere moraal die daarbij hoort. In onze werkelijkheid van de jaren tachtig wordt het feit dat het soms een rol speelt of men wel of niet graag een baan wil als oneigenlijk en zelfs als ongehoord beschouwd, althans voor mannen tot een zekere leeftijd. In het gedachtenexperiment daarentegen spelen deze 'verschillen in arbeidsvoorkeur' juist een doorslaggevende en alleszins respectabele rol zodra er meer arbeidsgeschikten dan arbeidsplaatsen zijn. Het is precies dit moraalaspect wat het gedachtenexperiment zo leerzaam maakt. De moraal van het experiment treft de kern van de gangbare **arbeidsmoraal**: verschillen in arbeidsvoorkeur worden uit de taboesfeer gehaald en openlijk aangewend voor het realiseren van een economisch ruilevenwicht.

In extreme vorm kan dit nog eens als volgt worden samengevat. Thans hebben we, bij een tekort aan arbeidsplaatsen, niet alleen vrijwillig werkenden en onvrijwillig werklozen, maar ook mensen die op de keper beschouwd tegen hun zin loonarbeid verrichten, de onvrijwillig werkenden, en weer anderen die vrijwillig zonder baan zijn. In het plan van Hamminga worden de laatsten, ook als het mannen betreft, niet langer als asociale figuren beschouwd, maar als mensen die maatschappelijke waardering verdienen omdat ze bereid zijn, tegen een vergoeding, af te zien van een arbeidsplaats. In het verlengde hiervan geeft het plan de ruimte aan de onvrijwillig werkenden om op eervolle wijze kleur te bekennen door 'stuivertje te wisselen' met de onvrijwillig werklozen: 'opstaan voor iemand misstaat niemand', de titel van Hamminga's artikel.

Het zal duidelijk zijn dat op geen enkele manier voorondersteld wordt dat mensen zonder betaalde baan hun tijd in ledigheid doorbrengen. Integendeel, er is alle reden om aan te nemen dat de mensen die bewust kiezen voor het boninkomen hun tijd beter denken te kunnen besteden dan in de vorm van betaalde arbeid. In dit opzicht is het voorstel van Hamminga in wezen een voorstel

tot implementatie van het pleidooi tot relativering van betaalde arbeid in het boek **Arbeid, een eigenaardig medicijn** van Hans Achterhuis.

Het plan zou voor uitvoering natuurlijk in allerlei opzichten gepreciseerd moeten worden. De belangrijkste preciseringsvragen zijn daarbij wanneer er sprake is van een arbeidsplaats en wanneer men arbeidsgeschikt is. Bij de eerste vraag ligt het voor de hand dat het moet gaan om arbeid waar een geldinkomen aan verbonden is, dus inclusief de vrije beroepen.

Bij de tweede vraag (wanneer is men arbeidsgeschikt?) zijn beperkte en ruime definities denkbaar. Niettemin moet het in elk geval zo geregeld worden dat diegenen waarvoor werken geen reëel alternatief is vanwege persoonlijke kenmerken, zoals hoge ouderdom of zware handicap etcetera, op andere wijze een inkomen krijgen, zoals nu via AOW respectievelijk WAO. Hiervoor moeten de premies uiteraard primair worden opgebracht door alle arbeidsgeschikten. Verder zijn specifieke regelingen nodig voor kinderen en studerende, maar die hoeven niet wezenlijk af te wijken van de huidige.

Als de aantallen arbeidsgeschikten en beschikbare arbeidsplaatsen eenmaal zijn vastgesteld, dan dient er trouwens nog een correctie plaats te vinden. Evenals bij de arbeidsmarkt zoals wij die nu kennen, zullen er een aantal openstaande vacatures zijn die niet hun oorzaak vinden in spanning op de arbeidsmarkt, maar in fricties, zoals zoektijd en problemen met betrekking tot aan de arbeid gestelde opleidings- en andere kwaliteitseisen. In het bonnensysteem moet het aantal uit te reiken bonnen voor deze openstaande vacatures worden gecorrigeerd.

Deeltijdarbeid

Tot nu toe hadden we **deeltijdarbeid** uitgesloten, maar dit is nu, in de tweede fase, op heel natuurlijke wijze in te bouwen. We spreken niet langer van beschikbare arbeidsplaatsen, maar van bijvoorbeeld beschikbare arbeidsuren per week gedurende een jaar, kortweg beschikbare arbeidsuren, en de bonnen worden daar op afgestemd. Dat kan als volgt. Alle arbeidsgeschikten krijgen een aantal (arbeidsuur-)bonnen gelijk aan het totaal aantal beschikbare arbeidsuren per week gedeeld door het aantal arbeidsgeschikten, hierna te noemen: **de beschikbare gemiddelde werkweekduur**. Uitgaande van de berekeningen van Van Dam zal dit aantal binnen enkele jaren, ruw geschat, hooguit 20 uur kunnen bedragen, een aantal dat we als voorbeeld zullen nemen. Voor het vervullen van een bepaald aantal arbeidsuren zijn evenzovele bonnen nodig. Wil men meer dan 20 uur werken dan moet men het ontbrekende aantal bonnen op de beurs kopen, wil men juist minder werken dan verkoopt men het overschot aan bonnen. Aangezien aan iedere bonnedeelheid wederom dezelfde rechten verbonden zijn ontstaat er weer een eenheidsprijs.

Na deze verwerking van deeltijdarbeid is duidelijk dat het

resulterende bonnensysteem gezien kan worden als een wezenlijke modificatie van het voorstel van Van Dam: in plaats van een uniforme verkorte werkweek worden afwijkingen van de gemiddelde werkweek, naar beneden, maar ook naar boven, op basis van individuele voorkeur, tegen vergoeding respectievelijk betaling, geregeld.

Het uurbonnensysteem biedt uiteraard geen oplossing voor allerlei praktische problemen die verbonden zijn aan deeltijdarbeid. Wel brengt het een principiële aspect naar voren over de gangbare noties 'volledige werktijd', 'deeltijdarbeid' en '(structureel) overwerk'. Als we spreken over een tekort of een overschot aan arbeidsplaatsen dan is dat gebaseerd op een maatschappelijke keuze van de duur van een volledige werkweek. In het uurbonnensysteem zou dit vertaald moeten worden in een bovengrens voor het aantal bonnen dat men gratis krijgt: als de beschikbare gemiddelde werkweekduur boven die grens komt krijgt men toch niet meer bonnen dan dit maximum aantal. Het principiële punt is dat in het bonnensysteem niet duidelijk meer is waarom zo'n bovengrens precies getrokken moet worden, omdat ieders feitelijke werkweekduur maximaal kan zijn aangepast aan ieders specifieke voorkeur. Zonder zo'n bovengrens volgt, zoals gezegd, dat deeltijdarbeid en overwerk de keerzijde worden van dezelfde medaille: afwijkingen van de gemiddelde werktijd.

Consequenties

Het systeem heeft een aantal ingrijpende en verrassende consequenties. De belangrijkste lijken de volgende.

- 1) Het hele WW-systeem van premies en uitkeringen zoals we dat nu kennen in een periode van structurele werkloosheid zou geheel komen te vervallen, of althans gereduceerd kunnen worden tot het niveau waar de WW oorspronkelijk voor bedoeld was: een verzekering tegen incidentele, onvrijwillige werkloosheid. Hamminga gebruikt dit motief als startpunt van zijn artikel.
- 2) Een bijkomend, maar niet onbelangrijk aspect van het vorige punt is dat het steeds meer gekritiseerde systeem van verplicht solliciteren als men een WW-uitkering heeft, ook geheel zou verdwijnen. Verwant hieraan is het feit dat het verschil tussen ontslag nemen en ontslag krijgen (anders dan op grond van wanprestatie) eveneens zou vervallen.
- 3) Ook de huidige bijstandsregeling zou voor een belangrijk deel op de helling kunnen.
- 4) Aangezien arbeidsgeschikte vrouwen uiteraard evenveel bonnen krijgen als arbeidsgeschikte mannen zou er van het systeem een grote emanciperende stimulans kunnen uitgaan. In de eerste plaats zou huishoudelijke arbeid, door wie ook verricht, er indirect door betaald worden, namelijk in de vorm van de opbrengst van de verkochte uurbonnen. Veel algemener geldt echter dat het zou leiden tot een werkelijke financiële gelijkwaardigheid en onafhankelijkheid van man en vrouw: discriminatie bij aan- en verkoop

van bonnen is immers uitgesloten. Binnen huishoudens zouden overigens wel overdrachten 'om niet' van bonnen kunnen ontstaan, maar de vereiste registratie daarvan door de Arbeidsbank zou zeker bijdragen tot een bewustwording van de principiële financiële onafhankelijkheid.

5) Een laatste verrassend gevolg dat niet onvermeld mag blijven, is het nivellerend effect dat van het systeem zou uitgaan: voor werk dat algemeen als smerig en/of vervelend wordt ervaren is een lage beloning niet meer mogelijk: de beloning van dat werk zou, althans voor sommige gegadigden, moeten opwegen tegen de opbrengst van de uurbonnen.

Volledigheidshalve zij vermeld dat Hamminga in zijn artikel onder andere laat zien dat tal van beslissingen die nu door 'de politiek' genomen moeten worden, overbodig worden gemaakt door de introductie van dit **zelfregelend** systeem, en dat dit systeem, onder vooronderstellingen die in de economie gebruikelijk zijn, stabiel is. Ook beargumenteert hij bijvoorbeeld dat het niet verstandig zou zijn het systeem te 'segmenteren', door voor verschillende beroepen verschillende soorten bonnen in te voeren.

Natuurlijk behoeven deze, en andere aspecten nadere bestudering. Zo ligt bijvoorbeeld de vraag voor de hand hoeveel ruimte het systeem biedt voor fraude. Op het eerste gezicht ziet het er daarbij overigens niet naar uit dat er wezenlijk meer mogelijkheden tot fraude ontstaan. Ze zouden ten dele wel van andere aard zijn.

Een andere vraag is bijvoorbeeld of de rol van de vakbonden verandert. Er is echter geen reden om een wezenlijke verandering te verwachten: over de hoogte van de (ongereducerde) baaninkomens en de secundaire arbeidsvoorwaarden moet immers ook in het bonnensysteem onderhandeld worden. Ook blijven de overlegcondities ten aanzien van het aantal arbeidsplaatsen dezelfde. Tot slot is het vakbondswerk (en dus het lidmaatschap) overduidelijk tevens in het belang van de boninkomenstrekkingen, daar het boninkomen, onder zeer plausibele vooronderstellingen, samenhangt met het gemiddelde baaninkomen: de som van alle baaninkomens gedeeld door het aantal banen.

Het zal niet verbazen dat het gedachtenexperiment in kleine kring gemakkelijk leidt tot verhitte debatten tussen diegenen die er iets in zien en diegenen die zich zeer sceptisch opstellen. Sommige sceptici blijken bovendien geneigd tot het verwijt dat zo'n onconventioneel voorstel de schrijnende werkloosheid niet serieus neemt. Dit verwijt wijs ik uiteraard af, want het tegendeel is aantoonbaar het geval. Het voorstel levert namelijk een serieus wapen in handen van de zwakste helft van de bestaande maatschappelijke tweedeling: werklozen, (huis-)vrouwen en mensen met slechtbetaalde, vervelende banen. Al deze (overlappende) categorieën van personen zouden er immers beter van worden: de tweedeling zou grotendeels verdwijnen. Dus mag de onderhelft van nu tenminste eisen dat overtuigend aangetoond wordt dat het bonnenvoorstel, ondanks de schijn van het tegendeel, niet buiten-

gewoon redelijk en rechtvaardig is. Dàt aantonen lijkt allerm minst eenvoudig en dus is er, naast gevangenschap in traditionele denkkaders, extra reden voor de heren economen en andere heren, met goedbetaalde en leuke banen, om niet alleen het voorstel als voorstel, maar zelfs als gedachtenexperiment dood te zwijgen en, met Ruding voorop, door te gaan met het sadistische spel om honderdduizenden mensen steeds maar weer te dwingen tot solliciteren naar niet-bestaande banen. De PvdA-oplossingen, het scheppen van banen, arbeidstijdverkorting en educatief verlof, zijn respectabel, maar verdienen tenminste beoordeeld te worden in het licht van het gedachtenexperiment.

Die vergelijkende beoordeling dient zeker ook plaats te vinden met betrekking tot voorstellen voor een basisinkomen die steeds meer in discussie raken. In het bonnensysteem wordt, vanuit een volledig ander perspectief, niet alleen een basisinkomen gerealiseerd, maar zelfs een **optimaal** basisinkomen. Bij evenwicht op de bonnenmarkt hebben alle bonontvangers, ongeacht hun keuze voor het al dan niet bezetten van een arbeidsplaats, een inkomen. De te verwachten hoogte van dat inkomen is precies zò, dat niemand met, en niemand zonder baan ontevreden is met zijn of haar situatie. Met andere woorden, er zijn geen onvrijwillig werklozen en geen onvrijwillig werkenden.

* Theo A.F. Kuipers doceert wetenschapsfilosofie aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

EEN BEURS VOOR DE VERDELING VAN ARBEIDSPLAATSEN

Commentaar

Erik van der Hoeven*

Hoe is het mogelijk, het eens te zijn met alle in een artikel genoemde veronderstellingen, en toch te menen dat de conclusies geen hout snijden? Natuurlijk, ik meen dat het door Kuipers voorgestelde systeem van verdeling van arbeidsplaatsen niet zal werken, maar voor een filosofische discussie lijkt mij dat een onvoldoende motivering. Ik moet derhalve dieper proberen te graven.

Laat ik dan eerst de aantrekkelijke punten noemen: de omzetting van een bureaucratisch - in een marktmechanisme, waardoor de burger minder last heeft van de overheid; het verwijderen van oneigenlijke, op een niet meer bestaande volledige